

annyira a vallásosság, mint inkább a felekezetesség hódítását jelzik, de meg kell adni, bizonyos *renaissance catholique* az alap. Könnyen érthető, hogy ez az ifjúságra is kiterjed. De hogy az ily irányhoz hajló ifjúság érzelmeit általában a francia ifjúság érzelmeinek nyilvánítja, az mégis erős túlzás.

Kemény Gábor.

Fontes Rerum Transylvanicarum: 1. *Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoriak korából* (1571—1613), II. kötet. (1575—1588). Gyűjtötte és közrebo csátja: *dr. Veress Endre*. Budapest 1913. n° 318 l. Ára 10 kor.

2. *Antonio Possevino* della Compagnia di Giesu: *Transylvania* (1584). Kiadta *dr. Veress Endre*. Budapest, 1913, n° 298 l. Ára 10 kor.

Az Erdélyi Történelmi Forrásoknak e két kötete közül az első, a jezsuitáknak az oktatásüggyel való szoros érintkezése következtében, fontos adatokat nyújt Erdély oktatásügyére is. Ha valaki e kérdéssel egyszer behatóan akar foglalkozni, nem lehet mellőznie a vállalat eddig megjelent köteteit.

A jezsuiták 1579 október 1-én érkeztek Kolozsvárra s azonnal iskolaalapításhoz láttak. Három hónappal később már írásba foglalták, a hely szűke miatt egyelőre két osztálynak tervezett iskolájuk részletes tanrendjét (II. köt. 110. levél). A jezsuita atyák, akik között az 1584 január 1. kelt katalógus szerint több magyar ember is volt, nagy buzgalommal fogtak a tanítás nehéz, de gyümölcsöző munkájához. 1585-ben már 230 tanítványa volt a kolozsvári kollegiumnak s híre oly jó volt, hogy más vallásuak is sűrűn látogatták (138. lev.). Campani provinciális 1585-ben meglátogatta a kolozsvári, gyulafehérvári és váradi rendházakat s behatóan megvizsgálta a rend kolozsvári iskoláját is. Aquaviva rendi generalishoz írt levelében örömmel említi, hogy az iskolába már nem tudnak több tanulót befogadni, pedig a felvételért ugyancsak ostromolják a patereket. Még az oláh püspök rokonát is csak nagy nehezen tudták felvenni s az erdélyi tanácsosok fiai is alig vehetők már fel. Pedig ez utóbbinak lehetővé tétele igen fontos, mert ezek megtérítése egész Erdélynek a kath. egyházba való visszatérését eredményezheti. (156. lev.)

A jezsuiták e nagy tanítási, illetőleg térítési sikereit azonban megölte a pestis, mely 1586-ban irtózatos pusztítást vitt végbe Kolozsvárra. Az iskolát be kellett zárni, mert a tanulók, legnagyobb részben nemes ifjak, hamarosan elszéledtek (158. lev.). Később 19 társával együtt a rektor is a járvány áldozata lett s az egyik menekült pater szomorúan jegyzi meg: «A kolozsvári kolostorban már senki sincs a mi rendünk ből; az egész elpusztult» (172. lev.). A csapás megrendítette, de nem törte meg a szívós természetű rendet. 1587 elején

a Gyulafehérvárról jött rendtársakkal megerősödvé, 3 pater és 9 frater újból megnyitotta az iskolát. Mindössze 40 tanítványuk volt, de biztak benne, hogy ez a szám megnő, ha majd több tanerő lesz (181. lev.). Ennek bekövetkeztével a tanulók száma valóban rohamosan emelkedett. Néhány hónappal később Kolozsváron 5 pater és 10 frater volt s Báthory Zsigmond Aquaviva generalishoz írt levelében megígérte, hogy támogatni fogja a rendet működésében (189. lev.). S mikor 1587 végén Kolozsvárott országgyűlést tartott, a nyilvánosság előtt is megszólaltatta a rendet. Az iskola növendékei a fejedelem és a rendek előtt Szent István magyar királyról iskolai színjátékot mutattak be s ezt a megjelent urak nagy érdeklődéssel hallgatták s végig hallgatták a filológiai és retorikai vitákat is. A jezsuiták Krisztus istenségét is vita tárgyául tűzték ki. Ezt Báthory már nem engedélyezte, mert botránytól tartott.

De a jezsuiták sikere még így is nagy volt: az urak versenyezve küldték fiaikat a jezsuita iskolába (190. lev.). Sikereik, a rendnek sokszor aggresszív viselkedése ellenük ingerelte az ország protestáns rendeit s az 1588 decemberében Megyesen tartott országgyűlés határozatából távozniok kellett Erdélyből.

Ezeket az adatokat veheti segítségül e kötet alapján oktatás-ügyünk történetének munkása.

Antonio Possevino, a *Transylvania* szerzője is jezsuita volt. Diplomáciai küldetésekben bejárta Európát s megfordult Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem udvarában is. Báthory megbízta, nézze át Brutus János Erdélyi történetének kéziratát s ez indította arra, hogy behatóan foglalkozzék Erdély históriájával s ezt maga is megírja. Megfordult Erdélyben, szorgalmasan buvárkodott s 1584-ben készen volt Transylvania című, olasz nyelven írt munkája.

A Transylvania Erdély történetének régibb korszakaira nézve más szerzőknek az átdolgozása s így jelentősége csak a szerző korára van. Erre az időre azonban, főleg a vallási, politikai, társadalmi viszonyokat illetően elsőrangú kútfő. Az író főcélja különben ama módok és eszközök megjelölése, melyek alkalmazásával a nagyrészt protestáns Erdély ismét katholikussá tehető. E módok és eszközök között elsőrendű szerep jut a nevelésnek s ezért itt főleg jellegzetes nevelési elveit érdemes megemlíteni.

Possevino az erdélyi nemes ifjak nevelése ügyének külön fejezetet szentel. A mit itt mond, az rendkívül érdekes, mert rávilágít a jezsuiták körütekintő pedagógiai módszerére és nagy sikereik titkára. Úgy találta Possevino, hogy az erdélyi és általában a magyar ifjúság nem szeret a tudományokkal foglalkozni, hanem inkább a hadakozás, fegyverforgatás iránt van érzéke. Ugyane vonást látta kifejlődve a

magyar papságban is. Ilyen generációt már nagyon nehéz, sőt majdnem lehetetlen volna a tudományok iránt érdeklődésre bírni. Pedig rá kell bírni egy magasabb cél érdekében. Erre nincs más mód, minthogy a hadakozás iránti érdeklődést és a tanulást összekapcsoljuk s az ifjúságot katonai tanulmányokra fogjuk. Ha más, bennük semmi érdeklődést kelteni nem bíró studiumokra fogjuk őket, kárba vész minden fáradozás. Ezért katonai iskolát kell létesíteni és pedig úgy a világiak, mint a harcért szintén lelkesülő papok számára. Itt ez iskolában a történelem segítségével megismerhetnék a keresztény fejlődelmek nagy tetteit, a földrajzból a katolikus vallás elterjedését, a különféle várakat, erősségeket és emellett még másra is lehetne tanítani őket. Nagy haladást tevén a tudományokban, könnyebben érthetnének el magasabb katonai rangfokokat s ez a remény egyúttal arra is ösztönözné őket, hogy ifjúságukat erényesen átélve, visszatérjenek a katolikus egyházba (V. könyv 3. fej.).

Possevino különben is teljesen át volt hatva a nevelés nagy fontosságától. Láta, hogy az akkori vezető erdélyi nemzedék már teljesen a protestantizmusé, ezt már megtéríteni nem lehet. De bízott abban, hogy ha sikerül az apákat rávenni arra, hogy gyermekeiket katolikus iskolába küldjék, ez jelentős fordulatot hoz, mert ez ifjak nemcsak a jövőben fogják irányítani a katolikus érdekeknek megfelelően Erdély politikáját, hanem már a jelenben is hatnak a szüleikre s a katholicizmus helyzetét megjavítják.

A lutheránus százszok visszatérítésére is talált módot Possevino. Nagyon jól tudta, hogy a százszok annyira ragaszkodnak lutheránus vallásukhoz, hogy csak nagynehezen lehetne őket rábírni, hogy fiaikat katolikus iskolába küldjék. Itt tehát fortéllyal kell élni. A százszok gyermekeiket rendszeresen a wittenbergi, lipcei és a tübingeni egyetemre küldik. Ez egyetemekre néhány tanult és istenfélő (katolikus) fiatal embert kellene előre küldeni, akik az odakerülő százszokat fogadnák s rábeszelnék őket, hogy látogassanak el velök más tudományos helyekre is, ahol igaz tudomány és valódi jámborság honol.

A magyar nevelés története tehát e kötetnek is hasznát veheti. Az olasz szöveghez Szittyai Dénes készített könnyen áttekinthető és használható tartalmi kivonatot.

Marczinkó Ferenc.

W. Schoenichen: Methodik und Technik des naturgeschichtlichen Unterrichts. Leipzig, 1914, 8° 611 l. Quelle und Meyer. Mit 2 farbigen und 30 schwarzen Tafeln, sowie 115 Abbildungen im Text.

E mű V. kötete Norrenberg «Handbuch des naturwissenschaftlichen und mathematischen Unterrichts» című vállalatának. A biológia, az állat- és növénytan módszertanát adja. Nem csodálkozunk a bő